

ПЕРЕДМОВА

Ця книжка не пропонує жодних нових вагомих фактів. Вона не викладає жодних нових економічних теорій. Не містить аналізу жодних нових наборів даних. У ній не використовуються якісь нові статистичні інструменти. Якщо ж ми випадково зробили щось із вищевикладеного, то в певному сенсі програли. І програли цілковито, якщо ця книжка не вийшла доступною, читабельною та цікавою.

Усе, про що йдеться в цій книжці, є (або принаймні було) добре й широко відомим.

Та останнім часом здається, що багато чого забулося. Тож ця книжка є спробою зробити дещо важливе. Простими й конкретними словами нагадати нам, як американській економіці знову й знову надавали нової форми й вдихали в неї нове життя. І відбувалося це завдяки позбавленій усяких сентиментів взаємодії держави, яка проводила широку економічну політику, та підприємців, які шукали нові можливості для бізнесу.

Отже, ця книжка — про державу й підприємництво. Але ми не будемо повторювати переконливі й загальновідомі аргументи про те, що для процвітання підприємницької економіки необхідне середовище з широким спектром свобод, захисту і заохочень. Вважаймо ці аргументи аксіомами.

Ми хочемо поговорити про інший важливий взаємовплив держави й підприємництва, що має дуже велике значення.

Держава у Сполучених Штатах неодноразово відкривала новий економічний простір і робила все для того, щоб заохотити підприємців увійти в цей простір, запроваджувати в ньому

інновації, розширювати його і з часом — змінювати економіку. Щоразу (а таких випадків було чимало) це робилося прагматично. Вибір економічного простору здавався очевидним, а засоби (хоча впливові кола зазвичай мали перевагу) ніколи не були яскравою ідеєю якогось тямущого економіста або поважного комітету; ними ніколи не керувала ідеологія, як у чистому вигляді, так і під маскою теорії. І щоразу в довгій економічній історії Америки (за винятком нещодавньої модернізації, де в основі була радше ідеологія, ніж прагматизм) результати були дуже позитивними.

Якщо дивитися глобально, з висоти пташиного польоту, то три століття тому найбільш розвинені цивілізації світу були приблизно однаковими за рівнем процвітання. Сьогодні північноатлантичні держави (зокрема й кілька «почесних» північноатлантичних країн на кшталт Японії та Австралії) є багатшими за інші щонайменше вп'ятеро. І цією відмінністю від решти світу вони завдячують переважно економічній політиці. Ніхто з серйозних аналітиків не сперечається, що зміцнення Західної Європи після Другої світової війни, зростання Китаю після 1975 року й відносний економічний занепад Аргентини після 1913-го зумовила переважно правильна чи неправильна економічна політика.

З цього світового переліку зрозуміло, що політика таки має значення. Економічна політика в державах з розвинутою економікою зосереджується на заходах, що працюють для людей, які намагаються збільшити продуктивність на місцях, а не на голосах божевільних при владі або доктринах графоманів від науки. Саме такий урок дає нам прочитання економічної історії. Правильна економічна політика (і правильна політична економія, що дозволить країні проводити правильну економічну політику) мала й має надзвичайно важливе значення для досягнення процвітання. Але світовий погляд з висоти пташиного польоту не може дати нам достатньо деталей, щоб зрозуміти, що означає «здійснення правильної економічної політики» або як саме це відбувається.

Для цього нам потрібно опуститися нижче.

Тому ця книжка зосередиться на Сполучених Штатах, які, на щастя для нас, є місцем, де економічна політика протягом пари останніх століть була, поза сумнівом, найуспішнішою.

Якщо подивитися на США, то можна побачити не одну модель економічної політики, а радше послідовну модернізацію економічного середовища й низку заходів, що забезпечують найкращу можливість успішного зростання в середньостроковій перспективі.

Починаючи з Александра Гамільтона — архітектора першої та найважливішої модернізації — і переходячи до Авраама Лінкольна й приходу до влади республіканців, Тедді Рузвельта, Франкліна Рузвельта і Двайта Айзенгавера, американська влада завжди поруч, бере на себе ініціативу й відкриває новий економічний простір. Вона робить це свідомо. Робить це прагматично, а не ідеологічно. І робить це дуже успішно, принаймні до нещодавнього часу.

Ми забули свою історію. Ця книжка покликана нагадати нам про неї.

Вступ

У державах з успішною економікою економічна політика мала прагматичний, а не ідеологічний характер. Вона була конкретною, а не абстрактною.

Так було і в Сполучених Штатах. Від самого початку США знову й знову здійснювали політику, що спрямовувала економіку до нового зростання і нового економічного простору можливостей. Це переспрямування було масштабним. І це були колективні рішення. Це не були несподівані результати міриад індивідуальних рішень, спрямованих на якісь інші цілі. Це не були некеровані результати випадкових змін. Це були розумні задуми.

І їх завжди реалізувала держава, яку підтримували й підштовхували могутні політичні сили, що їх об'єднувало спільне бачення того, як має змінюватися економіка. А активність та енергія підприємців вдихала в ці задуми життя, розширювала й перетворювала їх у надзвичайний спосіб. Новий напрямок завжди обирали прагматично, а не ідеологічно, і представляли конкретно. Його можна було передбачити: «Ось те, чого ми хочемо досягти».

Так було до останньої модернізації, що почалася в 1980-х роках.

Звісно, завжди існувала «невидима рука» ринку й потужна підприємницька винахідливість та енергія. Але держава неодноразово брала цю невидиму руку під лікоть і спрямовувала її на нову позицію, з якої та могла вершити свою магію. Держава подавала сигнал, розчищала шлях, прокладала дорогу, а за потреби й надавала засоби. І тоді підприємці мчали вперед, винаходили,

ризикували, збагачувалися та розширювали цей новий напрямок у способи, яких не передбачав і не міг передбачити ніхто. Виростали нові або наново перетворені сектори, й часто це відбувалося дуже стрімко. Зростаючи, вони приводили в рух нові види діяльності. Наслідком було пожвавлення, переспрямування та зміна економіки.

Саме так усе відбувалося, і не лише в Сполучених Штатах, а й у всьому світі — навіть до того як «національна економічна рада» лідійського царя Креза запропонувала революційну ідею карбування монет. Успіхи й невдачі державної влади мали вирішальне значення — навіть в Америці. Під риторикою та постійним конфліктом лежала важлива, хоча й часто невисловлена взаємозалежність підприємництва й держави — єдність, що оновлює економіку й сприяє її зростанню. Це трохи схоже на парування тигрів у дикій природі: вони не ніжаться в обіймах і не залишаються навіки разом. Але саме так Америці вдалося стати країною з успішною економікою, рушієм якої є підприємці.

Вибір нового напрямку ґрунтувався на загальному уявленні про те, куди має рухатися американська економіка і що потрібно для руху в цьому напрямку. Потворне переплетення інтересів і компромісів існувало завжди. Але увага ніколи не виходила за межі конкретної реальності. Вищі ідеологічні істини або абстрактні теорії не вказували напрямок. Їх не сприймали як щось, що дає готові відповіді. Вони навіть не впливали на формулювання питань. Інтелектуальні проблеми й практична політика зосереджувалися на тому, як досягти нового зростання і, звісно, як окупити зусилля тих, хто має найкращі позиції в суспільстві. Метою було змінити стан економіки, щоб оновити її та домогтися її зростання. А не створювати незмінні, незалежні від досвіду, послані провидінням постулати лівих або правих доктрин політичної економії.

Усе було дуже конкретно, дуже прагматично й дуже по-американськи.

Почавши з 1980-х років і продовживши протягом наступного покоління, Сполучені Штати знову модернізували свою економіку. Але цього останнього разу вибір політики був зовсім

неконкретним. І зовсім нерозумним. Оскільки робили його зовсім по-іншому.

Почнемо з того, що уряд США був не єдиним урядом, який прагнув змінити американську економіку. З одного боку, політика урядів східноазійських країн — спочатку Японії, тоді Південної Кореї, а потім і Китаю, який швидко збільшував силу й розмах, — підштовхнула їхню економіку на виробничо-експортний шлях розвитку. З іншого боку, Сполучені Штати сконцентрували власні експортно-виробничі зусилля на вилученні ресурсів із секторів, що конкурували з імпортом, та запровадженні низки таргетованих заходів для спрямування цих ресурсів у новому напрямку — до того, що мало стати майбутніми галузями з вищою доданою вартістю. На ці галузі нам вказувала ідеологія. Новоспечені абстрактні теорії говорили нам, що саме ці галузі майбутнього будуть мати вищу додану вартість. Але ніякого конкретно ескізу цієї майбутньої економіки ми не мали. Незрима рука економіки мала магічним чином підхопити й реалізувати те, що витягла зі скриньки невидима рука політики.

Дві команди, азійська й американська, проводили щось на кшталт операції з пластичної хірургії американської економіки — робили корекцію її тіла. Перетворення американського ринку на домівку для азійських експортних галузей — виробництва сталі, суден, автомобілів, верстатів, електроніки — подавали як ліпосакцію, видалення жиру з американської економіки. От тільки вона відтяла чимало м'язів. Насправді вага виробництва в економіці США впала на 9%: з 21,2% ВВП 1979 року до 12% на піку останнього бізнес-циклу 2007-го⁵. Це велика цифра — завбільшки з два бюджети Пентагону. Можемо назвати її Нонагоном⁶.

Вашингтонська команда здійснила «протезування» на місці втраченого: дерегуляцію великих і малих фінансів; пришвидшення трансакцій з нерухомістю; збільшення в рази частки економічної діяльності, що просто обробляє заявки на медичне страхування. І тому подібне. Це мали бути високопродуктивні,

⁵ Тут гра слів: Pentagon перекладається з англійської як «п'ятикутник», а Nonagon — як «дев'ятикутник». — Прим. пер.

провідні сектори економіки, частка яких зростає до 5 % ВВП — один Пентагон. Сьогодні на них припадає п'ята частина всієї економіки⁶. Це роздування економіки в чистому вигляді. Зайвий баласт. Коли все йде добре, то більша його частина дає нульовий результат — жодного чистого прибутку.

Падіння американського виробництва промислових товарів не є повністю або насамперед пов'язаним з переходом до постіндустріального суспільства, як декому хочеться думати. На цей перехід припадала щонайбільше третина відносного падіння виробництва. Ми можемо побачити це хоча б по тому, що відносне споживання промислових товарів зменшилося зовсім непропорційно виробництву. Нам все одно були потрібні промислові вироби. І ми їх імпортували. І цей імпорт виробів становив лівову частку торговельного дефіциту Америки — 5 % ВВП до того, як Велика рецесія* зменшила імпорт, як і майже все інше.

Щоб фінансувати купівлю всіх промислових товарів, яких ми більше не виробляли, ми скоротили інвестиції у створення власних товарів, які могли б експортувати. Замість цього ми накопичували борги — гори боргів. Східноазійські країни прагнули нарощувати свої виробничі потужності й потенціал, а наша ідеологізована перебудова американської економіки стверджувала, що нам до цього байдуже, бо ці сектори нам не потрібні. Азійські держави прагнули розширювати кредитування бізнесу й накопичувати дедалі більші маси доларів попри ризик їх знецінення. Натомість вони отримали величезний скарб у вигляді галузей промисловості та пов'язаних з ними інженерних спільнот із технологічним досвідом.

Ми й досі пожинаємо плоди цієї останньої, руйнівної перебудови.

Тому Америці потрібна ще одна модернізація — і негайно.

Мета цієї книжки — показати, що наша історія може дати нам багато уроків щодо обдумування цієї наступної та нагальної модернізації. Важливо зрозуміти, як уряд США неодноразово

і з розумом модернізував економіку в минулому, адже ринок не може здійснити розумну модернізацію самотужки.

У цьому державі знову доведеться брати ініціативу на себе. І не важливо, чи вважає американська влада, що їй не слід керувати цим процесом, або що вона не може цього зробити. Хай там як, а якась влада все одно керуватиме зміною американської економіки. І краще, щоб ця влада була американською.

Хто креслитиме цей новий проект або хоча б обиратиме його принципи? Кілька хлопців типу нас, які вважають себе розумними? Котрийсь із важливих аналітичних центрів? Якась експертна комісія? Звичайно ж, ні. У минулому ми чинили не так. Перепланування ніколи не буває результатом однієї кмітливої ідеї з кількісно вираженим планом її впровадження в економіці. Ніхто не знає, яку складну конфігурацію зрештою утворить модернізація, не кажучи вже про її ступінь. Але визначити загальний напрямок розвитку і деякі заходи, що його уможливають, — справа значно легша.

Трохи історії

Історія недосконалих, але дуже успішних модернізацій Америки проста і зрозуміла. Але попередньому поколінню вдалося забути більшу її частину й усунути з курсів економіки та публічних дискусій. Її варто переглянути, адже невдовзі на США чекають нові дебати про те, чи слід державі очолити зміни в економіці, чи краще просто відійти вбік і дати їй розвиватися самостійно. Захисники некерованої еволюції будуть наполегливо заявляти, що все добре в американській економіці завжди розвивалося завдяки природному молекулярному руху, а все погане спланувала держава. Для початку, вони забудуть згадати про Александра Гамільтона. Вони забудуть і про президента Айзенгавера, не кажучи вже про обох Рузвельтів і президентів Лінкольна й Рейгана. Подобається вам це чи ні, але так це й відбувалося: шляхом свідомих зусиль, спрямованих на зміни, зусиль, які відбиралися через обговорення результатів, а не процесів. Є надзвичайно важливі для економіки справи, які під силу лише державі. Якщо

* Під «Великою рецесією» мається на увазі фінансово-економічна криза 2008 року. — Прим. наук. ред.